

تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر مبنای تربیت اقتصادی

موسی آداک^۱، محمدرضا یوسفزاده چوسری^{۲*}

۱. دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

۲. دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. (نویسنده مسئول)

چکیده

هدف پژوهش، تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر مبنای میزان تأکید بر تربیت اقتصادی بود. پژوهش به شیوه توصیفی از نوع تحلیل محتوای مضمونی انجام شد. جامعه پژوهش کلیه کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی بودند که همه آن‌ها نیز بررسی شد. واحد تحلیل؛ جمله، تصویر و مضمون بود. برای گردآوری داده و انجام تحلیل از سیاهه واریتی تربیت اقتصادی استفاده شد. روایی ابزار توسط صاحب‌نظران تأیید شد و پایایی آن بر اساس ضریب، اسکات ۰/۸۹/۰ تأمین گردید. جهت تحلیل داده‌ها از شاخص‌های آمار توصیفی و تحلیل‌های مضمون، استفاده شد. نتایج نشان داد؛ ۱۰۸۰ مورد در ارتباط با تربیت اقتصادی در مجموع محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی چهار پایه وجود داشته که ۸۴/۸۱ درصد (۹۱۶ مورد) آن در حیطه دانشی، ۱۱/۰۱ درصد (۱۱۹ مورد) در حیطه عاطفی و ۴/۱۶ درصد (۴۵ مورد) در حیطه مهارتی بود. بیشترین میزان توجه به تربیت اقتصادی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم و کمترین میزان در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم بود. در کتاب پایه‌ی سوم ۸۲/۲۲ درصد مطالب در حیطه دانشی، ۱۳/۳۳ درصد در حیطه عاطفی و ۴/۴۴ درصد در حیطه مهارتی؛ در کتاب چهارم ۸۴/۷۲ درصد مطالب در حیطه دانشی، ۱۴/۵۸ درصد در حیطه عاطفی و ۰/۶۹ درصد در حیطه مهارتی؛ در کتاب پایه‌ی پنجم، ۸۶/۱۴ درصد مطالب در حیطه دانشی، ۱۲/۵۰ درصد در حیطه عاطفی و ۱/۳۵ درصد در حیطه مهارتی؛ و در کتاب پایه‌ی ششم ۸۵/۳۰ درصد مطالب در حیطه دانشی، ۷/۴۶ درصد در حیطه عاطفی و ۷/۲۲ درصد در حیطه مهارتی بوده است.

نشریه علمی

پژوهش‌های آموزش و یادگیری

دوره ۱۶، شماره ۲، پیاپی ۳۰
پاییز و زمستان ۱۳۹۸
صص: ۱۲۸-۱۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۰۳

مقاله پژوهشی

Journal of

Training & Learning Researches

Vol. 16, No. 2, Serial 30

Autumn & Winter
2019-2020

pp.: 115-128

کلیدواژه‌ها: تربیت اقتصادی، تحلیل محتوا، کتاب مطالعات اجتماعی، دوره ابتدایی.

*Email: fuman47@gmail.com

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول است.

مقدمه

زیرساخت‌های تعالی همه جانبه کشور در عرصه‌های مختلف برای آینده کشور فراهم سازد، به طوری که تا سال ۱۴۰۴ ترسیم‌گر ایرانی توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه باشد [۶]. در این سند از شش ساحت مقدس سخن به میان آمده است. یکی از این ساحت‌های مقدس که در پژوهش حاضر مورد توجه قرار گرفته است «تربیت اقتصادی^۱» است. تربیت اقتصادی به آموزش دانش و مفاهیم اقتصادی به دانش‌آموزان اشاره دارد [۷]. تربیت اقتصادی موجب ایجاد و شکل‌گیری «دانش و مفاهیم اقتصادی^۲» و نیز «سواد اقتصادی^۳» جهت پاسخگویی و مواجهه با مسائل و مشکلات اقتصادی در زندگی روزمره دانش‌آموزان می‌گردد [۸]. از منظر کامینسکی^۴ تربیت اقتصادی را می‌توان تلاش‌های آموزشی به منظور آماده کردن فراگیران با میزانی از دانش، توانایی، مهارت، انگیزه و نگرش‌هایی دانست که آن‌ها را قادر می‌سازد در شرایط مختلف اقتصادی به زندگی سازنده خود ادامه دهند [۹].

اقتصاددانان و متخصصان تعلیم و تربیت اعتقاد دارند که آموزش مفاهیم اقتصادی باید از دوره ابتدایی آغاز شود [۱۰]؛ زیرا در دوره‌ی ابتدایی رشد همه جانبه کودک و شکل‌گیری شخصیت او بیشتر و بهتر انجام می‌گیرد [۱۱]، بنابراین اگر طراحی و تدوین برنامه درسی تربیت اقتصادی از دوره ابتدایی مورد توجه قرار گیرد می‌تواند نتایج مثمرتری برای شکوفایی آینده یک جامعه در پی داشته باشد [۱۰]. تمرکز بر تربیت اقتصادی در نظام‌های آموزشی به ویژه در سطوح پیش از دانشگاه نخستین بار در ایالات متحده در سال ۱۹۴۹ با تشکیل شورای مشترک تربیت اقتصادی (شورای تربیت اقتصادی کنونی) آغاز شد. شورای تربیت اقتصادی امروزه با ارائه برنامه‌های جامع و نیز استقرار مراکزی برای تربیت اقتصادی در دانشگاه‌ها و کالج‌های ایالات متحده آمریکا و سایر کشورهای دنیا، سالانه به معلمان و دانش‌آموزان زیادی در مدارس مناطق مختلف و همچنین دانشجویان در دانشگاه‌های مختلف، خدمات ارائه می‌دهد [۱۲]. توجه به تربیت اقتصادی در سطوح پیش از دانشگاه از سال ۱۹۶۰ به بعد افزایش چشمگیری یافته و در قالب مقالات پژوهشی و پایان‌نامه‌ها به شیوه‌های

عصر حاضر به دلیل گسترش و رشد سریع فناوری اطلاعات و ارتباطات، عصری است که با تغییر و تحولات شگرف و پویایی شتابنده همراه است و در آن افراد و جوامع هر لحظه با تجربه‌ای جدید مواجه می‌شوند که کوچک‌ترین کم‌توجهی به آن می‌تواند به بهای گزاف غافلگیری راهبردی در تمام عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تمام شود [۱]. امروزه تغییرات جهانی عمیقاً زندگی اقتصادی و نهادهای اجتماعی را تحت تاثیر قرار داده و مسئولیت بار آوردن نسلی که دارای مهارت‌های لازم برای مقابله هوشمندانه با این تغییرات باشند، به مدارس واگذار شده است [۲]. اقتصاد بر همه رفتارهایی که یک شهروند در زندگی روزانه انجام می‌دهد، تاثیر می‌گذارد. هر فرد، از کودکی تا بزرگسالی، تصمیم‌هایی را به عنوان مصرف‌کننده، تولیدکننده، کارگر و یا شهروند اقتصادی اتخاذ می‌کند. تصمیماتی از قبیل این که: چه چیزی بخرد یا نخرد؛ چه درصدی از درآمد را باید خرج کند، چگونه باید صرفه‌جویی کند؛ چه حرفه‌ای را انتخاب کند؛ چگونه باید پس‌انداز کند؛ چگونه سود و یا درآمد کسب کند. همه این موارد نمونه‌هایی از تصمیماتی هستند که عملکرد اقتصادی افراد را تحت تاثیر قرار می‌دهند. کسب دانش و نگرش اقتصادی به شهروندان برای درک بهتر واقعیت پیچیده اطراف و در نهایت تصمیم‌گیری کارآمدتر، به خصوص تصمیم‌گیری‌های شخصی اقتصادی، کمک خواهد کرد [۳].

رسالت تمام نهادهای بشری این است که نهایت سعی و تلاش خود را برای مواجهه با تغییر و تحولات آینده و همچنین پذیرش و سازگاری با آن‌ها به کار بندند؛ زیرا کیفیت آینده وابسته به چگونگی کسب آمادگی لازم برای رویارویی با تغییرات و تحولات و پیشامدها است [۴]. نهاد آموزش و پرورش به عنوان مهم‌ترین و موثرترین نهاد، در این زمینه رسالت خطیری بر عهده دارد. آماده‌سازی کودکان و نوجوانان برای زندگی اجتماعی به یک نگرانی مهم برای مقامات آموزشی اکثر کشورها تبدیل شده است و طیف وسیعی از تلاش‌ها و تدابیر آموزشی و پژوهشی آنها صرف شناسایی ابعاد و حوزه‌های مغفول برنامه‌های درسی و گنجاندن آنها در برنامه درسی رسمی می‌شود [۵].

در سال‌های اخیر نظام آموزشی ایران نیز با تدوین سندی تحت عنوان «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» تلاش نموده است راهنمایی جهت گام برداشتن آگاهانه در راستای ترسیم چشم‌اندازی مطلوب و تحقق

¹ Economic Education

² Economic knowledge and concepts

³ Economic literacy

⁴ Kaminski

و مؤلفه‌های اقتصادی، برخی از آنها مانند: مفهوم پول، درآمد، هزینه و پس‌انداز را می‌توان در کودکان سنین دوره‌های پیش دبستان و ابتدایی آموزش داد. رودگرس، هاوورن و ویلر^{۲۳} [۱۷] نیز مفاهیم اقتصادی برای آموزش به دانش‌آموزان دوره ابتدایی را شامل شیوه مبادله، شناخت منابع سرمایه، کارآفرینی، منابع انسانی، بازار، پول، منابع طبیعی، فرهنگ تولید و مصرف، پس‌انداز، کمیابی و نیازها می‌دانند. همچنین از نظر میزاروس و اوانس^{۲۴} [۱۸] مفاهیم اقتصادی قابل آموزش در دوره ابتدایی تصمیم‌سازی، انتخاب، کمیابی، پول، منابع انسانی، عرضه و تقاضا، تولید و مصرف می‌باشند.

در نظام‌های آموزشی و به ویژه نظام‌های آموزشی متمرکز از جمله نظام‌های آموزشی ایران، کتاب درسی به عنوان یکی از مهمترین مراجع و منابع یادگیری، نقش مهمی در برنامه‌های درسی جهت تربیت دانش‌آموزان در ابعاد مختلف ایفاء می‌کند و بیشترین فعالیت و تجربه‌های آموزشی معلمان و دانش‌آموزان حول محور آن سازماندهی می‌شود. یکی از کتاب‌هایی که اصلی‌ترین و مهمترین نقش را در زمینه تربیت اقتصادی برعهده دارد، کتاب مطالعات اجتماعی است. تربیت اقتصادی به عنوان بخش بسیار مهمی از تربیت شهروندی، هدف مهمی است که غالباً در درس مطالعات اجتماعی مورد تأکید است [۱۹]. در آمریکا به عنوان آغازگر تربیت اقتصادی در جهان، آن را در قالب استانداردهایی کلی از سوی شورای ملی تربیت اقتصادی در دهه ۱۹۹۰، معرفی و به ایالت‌ها ابلاغ کرده و در برنامه درسی مطالعات اجتماعی گنجانده [۱۷]. در کشور آلمان نیز تربیت اقتصادی در قالب درس مطالعات اجتماعی از دوره ابتدایی آغاز می‌شود [۱۳]. در نظام آموزشی ایران کتاب مطالعات اجتماعی یکی از حوزه‌های مهم تربیت شهروندی است که حوزه‌های مختلف دانش از جمله تربیت اقتصادی را در بر دارد. به عبارت دیگر کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی با توجه به اهدافی که برای آن متصور است، به عنوان درسی برای پرداختن به ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای مورد نظر در سند تحول بنیادین، انتخاب شده است [۶]. به همین دلیل در پژوهش حاضر محتوای این کتاب برای تحلیل انتخاب شده است.

در زمینه تربیت اقتصادی پژوهش‌هایی در داخل و خارج از ایران انجام شده است. برخی از مهم‌ترین این

مختلف مورد بررسی واقع شده است [۱۰]. کشورهای پیشرفته از جمله آمریکا، انگلیس، آلمان و ژاپن چندین دهه است که با برنامه‌ریزی‌های درسی مناسب ارائه برنامه‌های جامع، به تربیت اقتصادی دانش‌آموزان در مقاطع تحصیلی مختلف از جمله دوره ابتدایی و حتی دوره پیش دبستان همت گماشته‌اند و به پیشرفت‌های قابل ملاحظه‌ای در این زمینه دست یافته‌اند [۱۳].

در زمینه مؤلفه‌های تربیت اقتصادی اظهارنظرهای مختلفی توسط صاحب‌نظران ارائه شده است. بر اساس اعلام شورای تربیت اقتصادی^۱ [۱۴] مؤلفه‌های تربیت اقتصادی شامل: کمیابی^۲، تصمیم‌سازی^۳، تخصیص^۴، مشوق‌ها^۵، تجارت^۶، تخصص^۷، بازار و قیمت‌ها^۸، نقش قیمت‌ها^۹، رقابت و ساختار بازار^{۱۰}، پول و تورم^{۱۱}، درآمد^{۱۲}، کارآفرینی^{۱۳}، رشد اقتصادی^{۱۴}، نقش دولت و شکست بازار^{۱۵}، شکست یا ناکامی دولت^{۱۶}، نوسانات اقتصادی^{۱۷}، بیکاری و تورم^{۱۸}، سیاست مالی و پولی^{۱۹} است. بوشاتی^{۲۰} [۱۲] مؤلفه‌های تربیت اقتصادی برای ارائه در برنامه درسی را شامل کمیابی، تقاضا، عرضه، قیمت بازار، بهره‌وری، ساختار حقوقی کسب و کار، هزینه، توزیع، مشوق‌ها و مدیریت رفتار می‌داند. گرایمز و میلیا^{۲۱} [۱۵] مفاهیم اقتصادی را بازار و قیمت‌ها، عرضه و تقاضا، رقابت و ساختار بازار، توزیع درآمد، نقش دولت، کمبود و انتخاب، هزینه‌های فرصت و مبادلات، بهره‌وری، سیستم‌های اقتصادی، ارز و پول و وابستگی متقابل بیان می‌کنند. روس^{۲۲} و همکاران [۱۶] بر این باورند که در میان مفاهیم

1 The Council for Economic Education

2 Scarcity

3 Decision Making

4 Allocation

5 Incentives

6 Trade

7 Specialization

8 Markets and Prices

9 Role of Prices

10 Competition and Market Structure

11 Money and Inflation

12 Income

13 Entrepreneurship

14 Economic Growth

15 Role of Government and Market Failure

16 Government Failure

17 Economic Fluctuations

18 Unemployment and Inflation

19 Fiscal and Monetary Policy

20 Bushati

21 Grimes & Millea

22 Roos

23 Rodgers, Hawthorne and Wheeler

24 Meszaros and Evans

پژوهش‌ها عبارتند از:

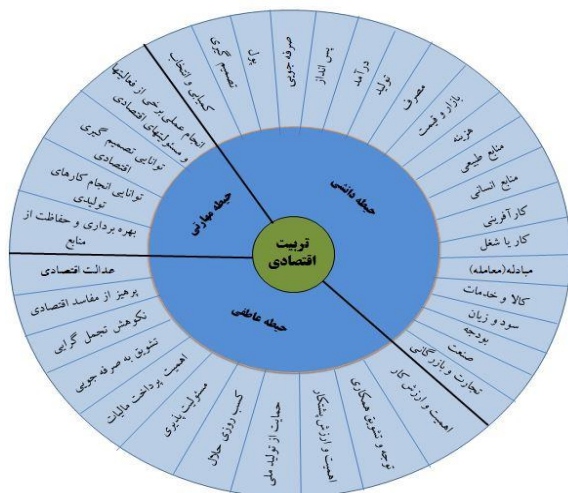
علیپور، ناطقی و فقیهی [۲۰] در پژوهش خود با عنوان «جایگاه تربیت اقتصادی مبتنی بر اخلاق اسلامی در محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی ایران: بررسی وضعیت موجود و ارائه راهکارهایی جهت تحقق وضعیت مطلوب» نشان دادند که در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی از مجموع مضامین مرتبط با تربیت اقتصادی، ۱۰/۲۹ درصد به تولید، ۳۶/۷۶ درصد به توزیع و ۵۲/۹۴ درصد به مصرف اختصاص داشته‌اند و توزیع این مضامین در کتاب‌ها از نظم منطقی برخوردار نبوده‌اند. همچنین از کل مضامین ۷۰/۵۸ درصد به حیطه دانشی، ۲۵ درصد به حیطه عاطفی و ۴/۴۱ درصد به حیطه مهارتی تعلق دارد. شادفر، نیلی و قاسمی [۲۱] با «بررسی میزان توجه به شاخصهای اقتصادی سبک زندگی مبتنی بر توسعه اسلامی- ایرانی در محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی و شیوه آموزش معلمان» به این نتیجه دست یافتند که میزان توجه معلمان به آموزش شاخص‌های اقتصادی سبک زندگی مبتنی بر توسعه اسلامی- ایرانی از دیدگاه خود آنها بیشتر از حد متوسط بوده است؛ البته بیشترین توجه در بعد شناختی و کمترین توجه در بعد رفتاری بوده است. محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی به مقوله تلاش و پشتکار بیشترین توجه و به مقوله پرهیز از مصرف‌گرایی کمترین توجه را داشته است. بصیرتی برزکی [۲۲] در پژوهشی با عنوان «مطالعه تطبیقی اهداف اقتصادی- حرفه‌ای سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت ایران و نظام آموزشی ژاپن (MEXT) در مقطع ابتدایی و راهکارهای اجرایی آن» به این نتایج دست یافت که اهداف تربیتی اقتصادی- حرفه‌ای سند تحول بنیادین با مبانی نظری قوی تدوین شده است ولی در عملکرد اجرایی هنوز جای تدوین برنامه‌های عملی متناسب با ویژگی جسمی و روحی دانش‌آموز ابتدایی برای دستیابی به نتیجه مؤثر خالی است.

علیزاده کتنلوئی [۲۳] در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ریاضی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی» نشان داد میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی در محتوای کتاب‌های درسی متفاوت است و به مؤلفه‌های سواد اقتصادی بیشتر از سواد مالی پرداخته شده است. قابل ذکر است که پژوهش یاد شده از آن جهت با پژوهش حاضر متفاوت است که در این پژوهش تنها به بررسی برخی از مؤلفه‌های «سواد مالی و اقتصادی» که بخشی از تربیت اقتصادی است، پرداخته شده است، در

حالی پژوهش حاضر پارا فراتر نهاده و به بررسی کتاب‌های از لحاظ تربیت اقتصادی پرداخته است. سیدی، درتاج و جلایی [۱۳] در پژوهش خود که به بررسی پیام‌ها و مفاهیم اقتصادی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی پرداختند نشان دادند که ارائه مفاهیم بیشتر به صورت نظری بوده و نظم خاصی بر ارائه آنها در کتاب‌های درسی وجود ندارد. فاتحی [۲۴] با تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی تحصیلی از نظر پرداختن به مسائل مفاهیم شغلی نشان داد که میزان توجه به مفاهیم شغلی در کتاب‌های ابتدایی دروس علوم تجربی و فارسی بنویسیم بیشتر از حد انتظار و در کتاب‌های علوم اجتماعی کمتر از حد انتظار بوده است و در دروس دوره راهنمایی کتاب حرفه و فن و علوم اجتماعی در حد انتظار و در سایر دروس کمتر از حد انتظار توجه شده است. پیغامی و تورانی [۲۵] در پژوهشی با عنوان «نقش برنامه درسی اقتصاد در برنامه تعلیم و تربیت رسمی و عمومی دنیا، ارائه یک برنامه عمل برای یک برنامه درسی مغفول» دریافتند که برای تحقق اهداف مربوط به تعلیم و تربیت اقتصادی باید گام‌های ذیل طی شود: گام اول: بررسی و دستیابی به تجارب انباشته شده دنیا در زمینه تعلیم و تربیت و فرهنگ سازی اقتصادی به لحاظ برنامه‌های درسی و سیاست‌های مربوطه (اعم از منابع کتبی و الکترونیکی). گام دوم: تحلیل و بررسی برنامه‌ها و محتواها و روش‌های مورد استفاده در دنیا. گام سوم: بررسی کارشناسانه مسائل، اهداف و محتوا و برنامه‌های به دست آمده به لحاظ سازگاری با بستر ارزشی، فرهنگی و اجتماعی کشور ما. گام چهارم: طراحی برنامه جامع تعلیم و تربیت اقتصادی برای مقاطع سنی مختلف، براساس مقتضیات بومی اقتصاد ایران و معارف و ارزش‌های اسلامی. اپلیتالوا^۱ [۲۶] در پژوهش خود با عنوان «آموزش و سواد مالی در نظام آموزش و پرورش چک» به این نتیجه دست یافت که سواد مالی هنوز به عنوان یک درس مستقل مورد توجه قرار نگرفته است و در قالب دروسی همچون ریاضی و مطالعات اجتماعی آموزش داده می‌شود و معلمانی که این موضوع را آموزش می‌دهند تحصیلات دانشگاهی تخصصی در زمینه سواد و آموزش مالی ندارند. مصطفی و عثمان اغلو [۲] که به تجزیه و تحلیل شمولیت مفاهیم اقتصادی در کتب درسی مطالعات اجتماعی پایه‌های ششم و هفتم پرداخته‌اند نشان دادند که آموزش و پرداختن به مفاهیم اقتصادی در کتاب پایه ششم بسیار

¹ Opletalová

سازمان‌دهنده^۶، پایه^۷. فراگیر در کانون شبکه مضامین قرار می‌گیرد. سازمان‌دهنده واسط مضامین فراگیر و پایه شبکه است. پایه مبین نکته مهمی در متن است و با ترکیب آن‌ها، مضمون سازمان‌دهنده ایجاد می‌شود [۲۸]. در شکل شماره ۱ شبکه مضامین بر مبنای سه نوع مضامین یاد شده برای تربیت اقتصادی ارائه شده است. در این شکل تربیت اقتصادی مضمون فراگیر، حیطه‌های مؤلفه‌ها مضامین سازمان‌دهنده و مفاهیم جزئی که در زیر مجموعه هر یک از حیطه‌ها قرار دارند، مضامین پایه می‌باشند. متناسب با مضامین مذکور مصادیقی از آنها از کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی استخراج شد که این مصادیق در بخش یافته‌های پژوهش ارائه شده است.

شکل ۱. چارچوب مفهومی محقق ساخته برای تحلیل محتوا

جامعه و نمونه پژوهش: جامعه پژوهش شامل کلیه کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم تا ششم دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۹۶-۹۵ است که کل محتوای آنها مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. واحد تحلیل جمله، تصویر و مضمون است. مضمون به پیام‌های نهفته در متن اشاره دارد که به طور غیرمستقیم به مباحث تربیت اقتصادی پرداخته است. در این پژوهش جامعه و نمونه پژوهش با هم برابر است؛ به عبارت دیگر کل محتوا کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت.

ابزارهای پژوهش: برای استخراج مؤلفه‌های تربیت اقتصادی با استفاده از روش سندکاوی الگوها، رویکردها و دیدگاه‌های مختلف پیرامون تربیت اقتصادی

بهبتر و بیشتر از پایه هفتم بوده است. ایوکوویچ^۱ [۲۷] در پژوهش خود تحت عنوان «آموزش اقتصاد: تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه‌های اولیه ابتدایی» دریافت که برخی از مفاهیم اقتصادی مانند کارآفرینی، نوآوری و ابتکار در برنامه درسی وجود نداشته و حتی در کتاب‌های درسی کار کودکان به این مفاهیم پرداخته نشده است.

سوال‌های پژوهش

- ۱- تا چه حد در کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت اقتصادی در حیطه دانشی توجه شده است؟
- ۲- تا چه حد در کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت اقتصادی در حیطه عاطفی توجه شده است؟
- ۳- تا چه حد در کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت اقتصادی در حیطه مهارتی توجه شده است؟
- ۴- به طور کلی تا چه حد در کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت اقتصادی در ابعاد سه‌گانه دانشی، عاطفی و مهارتی توجه شده است؟

روش پژوهش

نوع پژوهش: پژوهش حاضر توصیفی و به شیوهی تحلیل محتوای مضمونی^۲ و به کارگیری شبکه مضامین^۳ انجام شده است. تحلیل محتوای مضمونی یکی از روش‌های تحلیل محتوای است. شبکه مضامین نیز روش مناسبی در تحلیل مضمون است که آتراید-استیرلینگ^۴ آن را توسعه داده است. آنچه شبکه مضامین عرضه می‌کند نقش‌های شبیه تارنما به مثابه اصل سازمان‌دهنده و روش نمایش است. شبکه مضامین، بر اساس روندی مشخص، مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی متن)، مضامین سازمان‌دهنده (مضامین به دست آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به مثابه کل) را نظام‌مند می‌کند؛ سپس این مضامین به صورت نقش‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آنها نشان داده می‌شود [۲۸]. در شبکه مضمون مضامین به سه دسته تقسیم می‌شوند: فراگیر^۵،

¹ Ivković

² Thematic Content Analysis (TCA)

³ themes network

⁴ Attride-Stirling

⁵ Global

⁶ Organizing

⁷ Basic

و از متخصصان درخواست شد تا هر آیتم پرسشنامه را بر اساس طیف سه قسمتی «ضرورتی ندارد»، «مفید است ولی ضرورتی ندارد» و «ضروری ندارد» بررسی نمایند. بر اساس این روش برای ۸ نفر متخصص حداقل روایی ۰/۸۵ مورد نیاز است که در این پژوهش ۰/۸۹ حاصل و روایی ابزار تأیید شد. برای تعیین پایایی چک لسیت از ضریب پایایی اسکات بر مبنای فرمول زیر، استفاده شد. این آزمون ارزش‌های طبقات را هم در نظر می‌گیرد و توافق‌های شانس را در محاسبه ضریب پایایی اصلاح می‌کند. ضریب اسکات توافق شانس یا توافق مورد انتظار را بر پایه دفعاتی که ارزش‌های خاص یک طبقه مورد استفاده قرار گرفته اند محاسبه میکند [۲۹].

$$pi = \frac{OA\% - EA\%}{1 - EA\%}$$

مجموع تعداد ۹۱۶ مورد (متن، تصاویر و مضمون) به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در حیطه دانشی اشاره شده است. از این تعداد، ۱۸۵ مورد (۲۰/۱۹ درصد) به پایه سوم، ۱۲۲ مورد (۱۳/۳۳ درصد) به پایه چهارم، ۲۵۵ مورد (۲۷/۸۳ درصد) به پایه پنجم و ۳۵۴ مورد (۲۰/۱۹ درصد) به پایه ششم اختصاص دارد. در حیطه دانشی مؤلفه‌های تولید با ۱۰۷ مورد (۱۱/۶۸ درصد)، کالا و خدمات با ۹۸ مورد (۱۰/۷۰ درصد) و کار یا شغل با ۹۷ مورد (۱۰/۵۸ درصد) از بیشترین و مؤلفه‌ی بودجه با ۳ مورد (۰/۳۲ درصد) از کمترین فراوانی برخوردار بوده‌اند. به مؤلفه‌های کارآفرینی و سود و زیان نیز اشاره‌ای صورت نگرفته است.

از پایگاه‌ها و منابع اطلاعاتی گوناگون استخراج گردید و در اختیار صاحب نظران و متخصصان (افرادی که در زمینه تربیت اقتصادی واجد آثار و فعالیت‌های پژوهشی بودند) قرار گرفت و از آنها خواسته شد تا مؤلفه‌های تربیت اقتصادی مناسب برای دوره ابتدایی را مشخص کنند. در مرحله بعد با استخراج دیدگاه صاحب نظران چک لیست اولیه معرف مؤلفه‌های تربیت اقتصادی تهیه شد و در این مرحله برخی از مؤلفه‌ها حذف و برخی دیگر اصلاح شدند. مؤلفه‌های اصلاح شده نهایی در قالب سه حیطه کلی یعنی حیطه‌های دانشی، عاطفی و مهارتی دسته‌بندی شدند. در نهایت برای تعیین اعتبار مؤلفه‌های برنامه درسی اقتصادی استخراج شده از روش CVR استفاده شد. برای این منظور پرسشنامه به ۸ نفر از متخصصان ارائه شد

که در آن

OA: درصد توافق مشاهده شده، و

EA: درصد توافق مورد انتظار است.

در این فرمول ضریب پایایی باید بالاتر از ۷۰ درصد به دست آید. برای این منظور ۲۰ درصد از مطالب و محتوای کتب مورد بررسی به صورت تصادفی انتخاب و توسط کدگذاران که شامل سه نفر از دانشجویان دکتری رشته علوم تربیتی بود، مورد تحلیل قرار گرفت که در نهایت ضریب توافق ۸۹ درصد محاسبه گردید که نشان از ضریب پایایی خوب دارد.

شیوه انجام پژوهش: داده‌ها با مراجعه مستقیم به متن و محتوای کتاب‌ها و سپس مطالعه و بررسی دقیق هر یک از آنها گردآوری شد.

شیوه تحلیل داده‌ها: برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از فرم تحلیل محتوا از شاخص‌های آمار توصیفی (فراوانی، درصد و میانگین) استفاده شد.

یافته‌ها

سؤال اول: تا چه حد در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت اقتصادی در حیطه دانشی توجه شده است؟

جدول ۱ تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی (پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم) را بر اساس تربیت اقتصادی در حیطه دانشی نشان می‌دهد. در

جدول ۱. تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس تربیت اقتصادی در حیطه دانشی

ردیف	مؤلفه‌ها	مصادیق	پایه سوم		پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		جمع
			د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	
۱/۷۴	کمپایی و انتخاب	تصاویر صفحه ۴۳ (پایه ششم، درس ۸)	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۷/۰۹	تصمیم‌گیری	یک تصمیم خوب: تصمیم مریم درباره درست مصرف کردن (پایه سوم، درس ۱۲، ص ۳۸).	۲	۱/۰۸	۳	۲/۴۵	۹	۲/۵۲	۵۱	۱۴/۴۰	۶۵
۴/۳۶	پول	تصویر صفحه ۲۶ (پایه پنجم، درس ۵).	۷	۳/۷۸	۱۰	۸/۱۹	۸	۳/۱۳	۱۵	۴/۲۳	۴۰
۴/۴۷	صرفه‌جویی	او با این صرفه جویی، هم به خانواده‌اش کمک می‌کند و هم به منابع کشور. آفرین به او! (پایه سوم، درس ۱۲، ص ۳۸).	۱۶	۸/۶۴	۲	۱/۶۴	۱۳	۵/۰۹	۱۰	۲/۸۲	۴۱
۱/۴۱	پس‌انداز	مهم این است که بتوانیم مقداری از این پول را برای زمان‌هایی که نیاز داریم، پس‌انداز کنیم. (پایه چهارم، درس ۳، ص ۱).	۵	۲/۷۰	۴	۳/۲۷	۰	۰	۴	۱/۱۲	۱۳
۲/۷۲	درآمد	افراد از راه کار کردن، پول به دست می‌آورند. به این پول درآمد می‌گویند (پایه سوم، درس ۱۰، ص ۳۰).	۷	۳/۷۸	۷	۵/۷۳	۴	۱/۵۷	۷	۱/۹۸	۲۵
۱۱/۶۸	تولید	تصویر صفحه ۸۲ (پایه ششم، درس ۱۶)	۳۰	۱۶/۲۱	۷	۵/۷۳	۲۵	۹/۸۰	۴۵	۱۲/۷۱	۱۰۷
۶/۹۸	مصرف	مصرف نادرست آب باعث به هدر رفتن آن می‌شود (پایه پنجم، درس ۶، ص ۲۹).	۲۰	۱۰/۸۱	۳	۲/۴۵	۱۷	۶/۶۶	۳۴	۹/۶۰	۶۴
۳/۷۱	بازار و قیمت	تصویر صفحه ۲۹ (پایه سوم، فصل چهارم).	۶	۳/۲۴	۶	۴/۹۱	۲	۰/۷۸	۲۰	۵/۶۴	۳۴
۲/۱۸	هزینه	هزینه یعنی پولی که برای خرید کالاهای مورد نیاز خرج می‌کنید. (پایه چهارم، درس ۳، ص ۱۱).	۷	۳/۷۸	۶	۴/۹۱	۲	۰/۷۸	۵	۱/۴۱	۲۰
۹/۷۱	منابع طبیعی	به خاک، آب، گیاهان، جانوران، نفت و فلزات منابع طبیعی می‌گویند (پایه سوم، درس ۱۱، ص ۳۵).	۱۸	۹/۷۲	۲۰	۱۶/۳۹	۲۷	۱۰/۵۸	۲۴	۶/۷۷	۸۹
۰/۸۷	منابع انسانی	تصویر صفحه ۵۳ (پایه چهارم، درس ۱۲)	۴	۲/۱۶	۲	۱/۶۴	۰	۰	۲	۰/۵۶	۸
۰	کارآفرینی	-	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۰/۵۸	کار یا شغل	عشار مردمی هستند که شغل آن‌ها دامپروری است (پایه سوم، درس ۱۵، ص ۴۷).	۲۳	۱۲/۴۳	۲۱	۱۷/۲۱	۲۸	۱۰/۹۸	۲۵	۷/۰۶	۹۷
۸/۶۲	مبادله (معامله)	تصویر صفحه ۸۵ (پایه ششم، درس ۱۶)	۱۳	۷/۰۲	۱۹	۱۵/۵۷	۱۱	۴/۳۱	۳۶	۱۰/۱۶	۷۹
۱۰/۷۰	کالا و خدمات	همان‌طور که می‌بینید، بعضی افراد کالایی را تولید می‌کنند، بعضی دیگر کالایی تولید نمی‌کنند، بلکه فقط خدمتی به دیگران انجام می‌دهند (درس ۱۰، ص ۳۱).	۲۵	۱۳/۵۱	۸	۶/۵۵	۳۸	۱۴/۹۰	۲۷	۷/۶۲	۹۸
۰	سود و زیان	-	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۰/۳۲	بودجه	به جدولی که در آن درآمد، هزینه و پس‌انداز نشان داده شده است، جدول بودجه می‌گوییم (پایه چهارم، درس ۳، ص ۱۱).	۰	۰	۱	۰/۸۲	۰	۰	۲	۰/۵۶	۳
۳/۷۱	صنعت	تصاویر صفحه ۳۴ (پایه سوم، درس ۱۰).	۲	۱/۰۸	۱	۰/۸۲	۲۴	۹/۴۱	۷	۱/۹۸	۳۴
۷/۹۷	تجارت و بازرگانی	بندر کراچی از مهم‌ترین مراکز تجارت و صادرات و واردات دنیاست (پایه پنجم، درس ۱۲، ص ۶۳).	۰	۰	۲	۱/۶۴	۴۴	۱۷/۲۵	۲۷	۷/۶۲	۷۳
۱۰۰	جمع	-	۱۸۵	۲۰/۱۹	۱۲۲	۱۳/۳۳	۲۵۵	۲۷/۸۳	۳۵۴	۳۸/۶۵	۹۱۶

دانشی

به پایه سوم، ۲۱ مورد (۱۹/۲۶ درصد) به پایه چهارم، ۳۷ مورد (۳۳/۹۴ درصد) به پایه پنجم و ۳۱ مورد (۲۸/۴۴ درصد) به پایه ششم اختصاص دارد. در حیطه عاطفی مؤلفه‌های توجه و تشویق به همکاری و تشویق به صرفه-جویی و قناعت و پرهیز از اسراف هر کدام با ۴۴ مورد (۴۰/۳۷ درصد) از بیشترین و مؤلفه‌های کسب روز از راه‌های درست و مشروع و عدالت اقتصادی هر کدام با ۱ مورد (۰/۹۱ درصد) از کمترین فراوانی برخوردار بوده‌اند. به

سؤال دوم: تا چه حد در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت اقتصادی در حیطه عاطفی توجه شده است؟

جدول ۲ تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی را بر اساس تربیت اقتصادی در حیطه عاطفی نشان می‌دهد. در مجموع تعداد ۱۰۹ مورد (متن، تصاویر و مضمون) به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در حیطه عاطفی اشاره شده است. از این تعداد، ۳۰ مورد (۲۷/۵۲ درصد)

مؤلفه‌های اهمیت مالیات و علاقه به پرداخت آن و پرهیز از مفاسد اقتصادی نیز اشاره‌ای صورت نگرفته است.

جدول ۲. تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس تربیت اقتصادی در حیطه عاطفی

ردیف	مؤلفه‌ها	مصادیق	پایه سوم		پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		جمع	
			د	ف	د	ف	د	ف	د	ف		
	اهمیت و ارزش کار کردن	تصاویر صفحه ۳۳ (پایه سوم، درس ۱۰)	۱۰	۳	۰	۰	۰	۰	۳	۹/۶۷	۶	۵/۵۰
	توجه و تشویق به همکاری	تصاویر صفحه ۳ (پایه چهارم، درس ۱)	۳۶/۶۷	۱۱	۶	۲۸/۵۷	۲۳	۶۲/۱۶	۴	۱۲/۹۰	۴۴	۴۰/۳۷
	اهمیت و ارزش تلاش و پشتکار	تصویر صفحه ۸۳ (پایه ششم، درس ۱۶).	۳/۳۳	۱	۲	۹/۵۲	۲	۵/۴۰	۴	۱۲/۹۰	۹	۸/۲۵
	تشویق به استفاده از تولیدات داخلی کشور (حمایت از تولید ملی)	من ترجیح می‌دهم لباس‌های ایرانی بپوشم؛ یعنی پوشاکی که تولیدکنندگان کشور ما آن را تهیه کرده‌اند (پایه ششم، درس ۸، ص ۸۶).	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۶/۴۵	۲	۱/۸۳
	کسب روزی از راه‌های درست و مشروع (حلال)	امام جعفر صادق (علیه السلام) فرمودند: کشاورزی و درختکاری کنید؛ به خدا قسم هیچ کاری برای مردم، حلال تر و پاکیزه تر از آن نیست (پایه ششم، درس ۶، ص ۳۲).	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۳/۲۲	۱	۰/۹۱
	مسئولیت‌پذیری و وجدان کاری	جدول صفحه ۲۵ (پایه سوم، درس ۸)	۶/۶۷	۲	۰	۰	۳	۸/۱۰	۳	۹/۶۷	۸	۷/۳۴
	اهمیت مالیات و علاقه به پرداخت آن	-	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	تشویق به صرفه‌جویی و قناعت و پرهیز از اسراف	بچه‌ها! آب مایه ی حیات است و کمبود آن خطر بزرگی است. بیا بید قدر نعمت آب سالم را بدانیم (درس ۶، ص ۲۹).	۳۶/۶۷	۱۱	۵۲/۳۸	۹	۲۴/۳۲	۱۳	۴۱/۹۳	۴۴	۴۰/۳۷	۴۰/۳۷
	نکوهش تجمل‌گرایی	تصاویر صفحه ۳۷ (پایه چهارم، درس ۱۲)	۶/۶۷	۲	۹/۵۲	۲	۰	۰	۰	۰	۴	۳/۶۶
	پرهیز از مفاسد اقتصادی (کم فروشی، ربا، رشوه، دزدی، احتکار)	-	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	عدالت اقتصادی (علاقه‌مندی به دادن خمس، زکات، انفاق، قرض دادن، صدقه و...)	پوستری (اعلانی) درباره ی مصرف غذا (شک رگزاری، اسراف نکردن، کمک به گرسنگان و... طراحی کنید و به تابلو بنزینید (درس ۶، فعالیت ص ۳۴).	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۳/۲۲	۱	۰/۹۱
	جمع	تصویر صفحه ۵۳ (پایه چهارم، درس ۱۲)	۲۷/۵۲	۳۰	۱۹/۲۶	۲۱	۳۳/۹۴	۳۷	۲۸/۴۴	۳۱	۲۸/۴۴	۱۰۰

جدول ۳. تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس تربیت اقتصادی در حیطه مهارتی

ردیف	مؤلفه‌ها	مصادیق	پایه سوم		پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		جمع	
			د	ف	د	ف	د	ف	د	ف		
	توانایی بهره‌برداری صحیح و حفاظت از منابع	کاربرگه شماره ۱۲: مراقبت از مصرف انرژی (پایه ششم)	۲۰	۲	۰	۰	۰	۰	۱۱	۳۶/۶۷	۱۳	۲۸/۸۹
	توانایی انجام کارهای تولیدی	با قوطی، جامدادی درست می‌کنم (درس ۱۲، ص ۳۶).	۱۰	۱	۰	۰	۰	۰	۲	۶/۶۷	۳	۶/۶۷
	توانایی تصمیم‌گیری اقتصادی	تصمیم بگیرد از امروز تا عید نوروز بخشی از پول تو جیبی‌تان را پس انداز کنید (درس ۱۳، ص ۴۲).	۳۰	۳	۱۰۰	۱	۱۰۰	۴	۱۰۰	۱۶/۶۷	۱۳	۲۸/۸۹
	به کار بستن آموخته‌های اقتصادی در زندگی واقعی	عادت کنیم در خانه یا مدرسه، لامپ‌های اضافی را خاموش کنیم؛ مثلاً اگر در اتاق هستیم و در آشپزخانه کاری نداریم، لامپ آنجا را خاموش کنیم (درس ۸، ص ۴۴).	۴۰	۴	۰	۰	۰	۰	۱۲	۴۰	۱۶	۳۵/۵۵
	جمع	-	۲۲/۲۲	۱۰	۲/۲۲	۱	۸/۸۹	۴	۳۰	۶۶/۶۷	۴۵	۱۰۰

جدول ۳ تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی را بر اساس تربیت اقتصادی در حیطه

سؤال سوم: تا چه حد در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به تربیت اقتصادی در حیطه مهارتی توجه شده است؟

مهارتی نشان می‌دهد. در مجموع تعداد ۴۵ مورد (متن، تصاویر و مضمون) به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در حیطه مهارتی اشاره شده است. از این تعداد، ۱۰ مورد (۲۲/۲۲ درصد) به پایه سوم، ۱ مورد (۲/۲۲ درصد) به پایه چهارم، ۴ مورد (۸/۸۹ درصد) به پایه پنجم و ۳۰ مورد (۶۶/۶۷ درصد) به پایه ششم اختصاص دارد. در حیطه

مهارتی نشان می‌دهد. در مجموع تعداد ۴۵ مورد (متن، تصاویر و مضمون) به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در حیطه مهارتی اشاره شده است. از این تعداد، ۱۰ مورد (۲۲/۲۲ درصد) به پایه سوم، ۱ مورد (۲/۲۲ درصد) به پایه چهارم، ۴ مورد (۸/۸۹ درصد) به پایه پنجم و ۳۰ مورد (۶۶/۶۷ درصد) به پایه ششم اختصاص دارد. در حیطه

جدول ۴. تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس تربیت اقتصادی

ردیف	حیطه	پایه سوم		پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		جمع کل	
		د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف
۱	دانشی	۱۸۵	۸۲/۲۲	۱۲۲	۸۴/۷۲	۲۵۵	۸۶/۱۴	۳۵۴	۸۵/۳۰	۹۱۶	۸۴/۸۱
۲	عاطفی	۲۰	۱۳/۳۳	۲۱	۱۴/۵۸	۳۷	۱۲/۵۰	۳۱	۷/۴۶	۱۱۹	۱۱/۰۱
۳	مهارتی	۱۰	۴/۴۴	۱	۰/۶۹	۴	۱/۳۵	۳۰	۷/۲۲	۴۵	۴/۱۶
	جمع	۲۲۵	۲۰/۸۳	۱۴۴	۱۳/۳۳	۲۹۶	۲۷/۴۰	۴۱۵	۳۸/۴۲	۱۰۸۰	۱۰۰

اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس میزان تأکید بر تربیت اقتصادی انجام شد. نتایج به طور کلی بیانگر آن بود که ۱۰۸۰ مورد مطلب در ارتباط با تربیت اقتصادی در مجموع محتوای کتاب مطالعات اجتماعی چهار پایه مشاهده شد که ۸۴/۸۱ درصد (۹۱۶ مورد) آن در حیطه دانشی، ۱۱/۰۱ درصد (۱۱۹ مورد) آن در حیطه عاطفی و ۴/۱۶ درصد (۴۵ مورد) آن در حیطه مهارتی بوده است. نظم خاصی در سازماندهی محتوای مرتبط با تربیت اقتصادی در کتاب‌های درسی مشاهده نشد. بدین معنا که به جای توجه همزمان و نسبتاً یکسان به هر سه حیطه دانشی، عاطفی و مهارتی، بیشتر به ارائه اطلاعات دانشی توجه شده و غالب محتوا در این حیطه ارائه شده است. به ویژه حیطه مهارتی بسیار کمتر به آن پرداخته شده است. این در حالی است که تربیت صحیح دانش‌آموزان نیازمند توجه اساسی به ابعاد و جنبه‌های مختلف است [۳۰] و علاوه بر توسعه کمی و افزایش در مقدار، باید به توسعه کیفی یعنی هدایت و سوق دادن فرد به سوی اعتدال و کمال نیز توجه شود [۳۱]. تربیت صحیح اقتصادی مستلزم توجه لازم و کافی به هر سه حیطه است. به عبارت دیگر نظر و عمل باید از ارتباطی تنگاتنگ و منسجم برخوردار باشند و به علاقه و انگیزه دانش‌آموزان که موتور محرکه‌ی آنها در یادگیری است، اهتمام لازم صورت گیرد. این یافته با نتایج پژوهش‌های علیپور، ناطقی و فقیهی [۲۰] و سیدی، درتاج و جلایی [۱۳] که نشان داد ارائه مفاهیم بیشتر به صورت نظری بوده و نظامی خاص و منطقی بر ارائه آنها در کتاب‌های درسی وجود نداشته است، همخوان است. از سوی دیگر تحلیل داده‌ها همچنین نشان داد که نظم

بر اساس اطلاعات جدول شماره ۴، کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم با ۲۲۵ مورد تأکید (۱۸۵ مورد در بعد دانشی، ۳۰ مورد در بعد عاطفی و ۱۰ مورد در بعد مهارتی) ۲۰/۸۳ درصد؛ پایه چهارم با ۱۴۴ مورد تأکید (۱۲۲ مورد در بعد دانشی، ۲۱ مورد در بعد عاطفی و ۱ مورد در بعد مهارتی) ۱۳/۳۳ درصد؛ پایه پنجم با ۲۹۶ مورد تأکید (۲۵۵ مورد در بعد دانشی، ۳۷ مورد در بعد عاطفی و ۴ مورد در بعد مهارتی) ۲۷/۴۰ درصد و پایه ششم با ۴۱۵ مورد تأکید (۳۵۴ مورد در بعد دانشی، ۳۱ مورد در بعد عاطفی، و ۳۰ مورد در بعد مهارتی)، ۳۸/۴۲ درصد از کل مطالب را به خود اختصاص داده‌اند. بیشترین میزان توجه به تربیت اقتصادی مربوط به کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم است که در کل با فراوانی ۴۱۵ مورد تأکید، ۳۸/۴۲ درصد از مطالب مرتبط با تربیت اقتصادی را به خود اختصاص داده است. همچنین کمترین میزان توجه به تربیت اقتصادی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم مشاهده می‌شود که با فراوانی ۱۴۴ مورد تأکید، ۱۳/۳۳ درصد از کل مطالب مرتبط با تربیت اقتصادی را در بر گرفته است. در کل می‌توان نتیجه گرفت که ۱۰۳۵ مورد مطلب در ارتباط با تربیت اقتصادی در مجموع محتوای کتاب مطالعات اجتماعی چهار پایه مشاهده شد که ۸۴/۸۱ درصد (۹۱۶ مورد) آن در حیطه دانشی، ۱۱/۰۱ درصد (۱۱۹ مورد) آن در حیطه عاطفی و ۴/۱۶ درصد (۴۵ مورد) آن در حیطه مهارتی بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب مطالعات

معنا نیست که برنامه درسی در جامعه ایران نیز دقیقاً بر مبنای برنامه‌های درسی آنها طراحی و تدوین شود، بلکه با نظر به اینکه در هر جامعه‌ای مبنای فلسفی و اجتماعی تعلیم و تربیت متفاوت از سایر جوامع است، طراحی و تدوین برنامه درسی اقتصادی در ایران نیز با توجه به مبنای فلسفی و اجتماعی مسلط بر نظام تعلیم و تربیت کشور که رویکرد اسلامی است، نیاز به بومی‌سازی دارد.

نتایج پژوهش به تفکیک سؤالات جزئی پژوهش نشان داد که در سؤال اول پژوهش، در مجموع تعداد ۹۱۶ مورد (متن، تصاویر و مضمون) به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در حیطه دانشی اشاره شده است که توجه نسبتاً خوبی را نشان می‌دهد. از این تعداد، ۱۸۵ مورد (۲۰/۱۹ درصد) به پایه سوم، ۱۲۲ مورد (۱۳/۳۳ درصد) به پایه چهارم، ۲۵۵ مورد (۲۷/۸۳ درصد) به پایه پنجم و ۳۵۴ مورد (۲۰/۱۹ درصد) به پایه ششم اختصاص دارد. در حیطه دانشی مؤلفه‌های تولید با ۱۰۷ مورد (۱۱/۶۸ درصد)، کالا و خدمات با ۹۸ مورد (۱۰/۷۰ درصد) و کار یا شغل با ۹۷ مورد (۱۰/۵۸ درصد) از بیشترین و مؤلفه‌ی بودجه با ۳ مورد (۰/۳۲ درصد) از کمترین فراوانی برخوردار بوده‌اند. به مؤلفه‌های کارآفرینی و سود و زیان نیز اشاره‌ای صورت نگرفته است. همانطور که ملاحظه می‌شود در حیطه دانشی سازماندهی عمودی محتوا در کتاب مطالعات اجتماعی چهار پایه به درستی انجام نشده است. این نتیجه با یافته‌های پژوهش علیپور، ناطقی و فقیهی [۲۰] که نشان دادند توجه به بعد دانشی تربیت اقتصادی نسبت به بعد عاطفی و مهارتی بیشتر است، همخوان است. حیطه دانش بعدی اساسی و لازم برای تربیت اقتصادی است و اگر اطلاعات در این حیطه به طور صحیح و کافی ارائه شود، زمینه‌های لازم برای اجرای درست سایر حیطه‌ها را فراهم می‌سازد. به عبارت دیگر اطلاعات نظری و دانشی که در این حیطه ارائه می‌شود زمینه‌ی عمل و فعالیت بهتر معلم و دانش‌آموز و نیز میل و رغبت به انجام آن را فراهم می‌سازد.

نتایج برای سؤال دوم پژوهش نیز نشان داد که در مجموع تعداد ۱۰۹ مورد (متن، تصاویر و مضمون) به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در حیطه عاطفی اشاره شده است که با توجه به حیطه دانشی نمی‌توان آن را مناسب ارزیابی کرد. از این تعداد، ۳۰ مورد (۲۷/۵۲ درصد) به پایه سوم، ۲۱ مورد (۱۹/۲۶ درصد) به پایه چهارم، ۳۷ مورد (۳۳/۹۴ درصد) به پایه پنجم و ۳۱ مورد (۲۸/۴۴ درصد) به پایه ششم اختصاص دارد. در حیطه عاطفی مؤلفه‌های توجه و تشویق به همکاری و تشویق به

خاصی در سازماندهی عمودی محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در زمینه تربیت اقتصادی وجود ندارد. بیشترین میزان توجه مربوط به کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بوده که در کل با فراوانی ۴۱۵ مورد تأکید، ۳۸/۴۲ درصد از مطالب مرتبط با تربیت اقتصادی را به خود اختصاص داده است و کمترین میزان توجه به تربیت اقتصادی، در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم مشاهده می‌شود که با فراوانی ۱۴۴ مورد تأکید، ۱۳/۳۳ درصد از کل مطالب مرتبط با تربیت اقتصادی را در بر گرفته است. این نتایج با نتایج پژوهش علیزاده کتلولی [۲۳] که نشان داد توجه به مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی در کتاب پایه ششم بیشترین و در کتاب پایه چهارم کمترین فراوانی را داشته‌اند، همخوان و با نتایج پژوهش شادفر، نیلی و قاسمی [۲۱] که نشان دادند کمترین میزان توجه به شاخص‌های اقتصادی زندگی مربوط به کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم و بیشترین آن مربوط به پایه پنجم است، ناهمخوان است. در طراحی برنامه درسی، محتوا یکی از عناصر عمده در تحقق هدف‌های برنامه درسی است و از آن جا که نقش بسزایی در این زمینه دارد، پس از تشخیص نیازها و تعیین هدف‌های آموزشی لازم است به سازماندهی صحیح و اصولی محتوا پرداخته شود. به همین دلیل توجه به انتخاب و سازماندهی محتوا همیشه مورد توجه صاحب‌نظران حوزه برنامه‌ریزی درسی بوده است [۳۲]. با نظر به اهمیت سازماندهی محتوای برنامه‌های درسی و نتایج حاصل از پژوهش، لازم است در سازماندهی عمودی محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس پرداختن به تربیت اقتصادی، توجه بیشتری صورت گیرد. به این صورت که در کتاب پایه سوم مفاهیم و مباحث اقتصادی آسان‌تر و به لحاظ کمی، با حجم کمتر از محتوای کتاب‌های پایه‌های بالاتر ارائه شود و سپس بتدریج در پایه‌های بالاتر حجم و دشواری مفاهیم افزایش یابد. البته شایان ذکر است که در ارائه محتوا برای همه پایه‌ها باید به هر سه حیطه دانشی، عاطفی و مهارتی توجه نمود. در توجیه یافته کلی پژوهش می‌توان به نوپا بودن برنامه درسی اقتصادی در دوره ابتدایی، کمبود پژوهش‌های علمی لازم و کافی در زمینه‌ی بررسی وضعیت موجود و مطلوب این برنامه درسی و نیز عدم بهره‌گیری از تجارب بین‌المللی مرتبط با آموزش و تربیت اقتصادی جهت ارائه و اجرای الگوهای مناسب و کارآمد برنامه درسی اقتصادی، اشاره کرد. البته نکته‌ی حائز اهمیت است که باید به آن توجه نمود این است که استفاده از تجارب سایر جوامع بدین

دانش‌آموزان در سنین ابتدایی، شهروندان را با صلاحیت و مسئولیت‌پذیری بیشتری برای فردا آماده می‌کند. در میان مربیان تعلیم و تربیت و متخصصان اقتصادی، این سوال که آیا اقتصاد در سطح پیش از دانشگاه باید آموزش داده شود یا خیر، به این امر که چه اصول و مفاهیم اقتصادی باید آموزش داده شود و چگونه باید این کار انجام شود، تغییر یافته است. آموزش مفاهیم اقتصادی به کودکان در سال‌های اولیه آموزش مدرسه‌ای، احتمال کسب سطوح پیشرفته‌تری از تفکر به شیوه علمی و درک آنها از محیط اقتصادی پیرامون خود و در نتیجه برخورد سنجیده و آگاهانه با آن را افزایش خواهد داد [۱۶]. بحران‌های اقتصادی کنونی تقاضا برای دانش و مهارت‌های مالی و اقتصادی لازم را برای کودکان جهت زندگی در جهانی که در آن پیچیدگی‌ها و خطرات زندگی اقتصادی مدرن ظهور یافته است، تشدید کرده است. اگر چه خانواده‌ها منبع اولیه اجتماعی شدن کودکان از لحاظ اقتصادی محسوب می‌شوند، اما اعضای خانواده‌ها دیگر نمی‌توانند دانش و مهارت لازم و کافی را برای تصمیم‌گیری‌های مالی و اقتصادی کودکان، در مدت زمانی که آنها رشد می‌کنند، فراهم سازند؛ در نتیجه این مسئولیت‌ها به مدارس و مراکز آموزشی واگذار شده است [۳۴]. نظام آموزشی از طریق محتوای غنی آموزشی و درسی غنی و به کارگیری روش‌های آموزشی مناسب موجبات بهبود تربیت اقتصادی را فراهم نماید؛ این امر به ویژه اگر از همان دوره ابتدایی آغاز شود مسلماً تأثیرات بسیار مهمی در آینده شغلی و اجتماعی دانش‌آموزان و در نتیجه پیشرفت جامعه خواهد داشت [۳۵].

در برنامه درسی مدرسه، مطالعات اجتماعی، حوزه‌ی محتوایی چترگونه‌ای است که دانش‌آموزان را با مهارت‌ها و استدلال لازم برای انجام نقش‌های شهروندی مجهز می‌سازد [۳۶]. بنابراین این درس از جمله مهم‌ترین و مستعدترین دروس برای آموزش مفاهیم است و در سطح جهانی و در طول تاریخ تربیت اقتصادی به عنوان درسی ویژه و اختصاصی برای آموزش اقتصاد مورد توجه بوده و خواهد بود. در نتیجه تهیه و تدوین محتوای مناسب در زمینه مفاهیم اقتصادی و سازماندهی اصولی آن در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی، عامل مهمی در تربیت صحیح اقتصادی دانش‌آموزان است.

با توجه به نتایج کلی پژوهش پیشنهاد می‌شود محتوای مربوط به تربیت اقتصادی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، تا حد امکان به شیوه صحیح بر اساس اصول سازماندهی عمودی محتوا تهیه و تنظیم

صرفه‌جویی و قناعت و پرهیز از اسراف هر کدام با ۴۴ مورد (۴۰/۳۷ درصد) از بیشترین و مؤلفه‌های کسب روز از راه‌های درست و مشروع و عدالت اقتصادی هر کدام با ۱ مورد (۰/۹۱ درصد) از کمترین فراوانی برخوردار بوده‌اند. به مؤلفه‌های اهمیت مالیات و علاقه به پرداخت آن و پرهیز از مفاسد اقتصادی نیز اشاره‌ای صورت نگرفته است. در این حیطة نیز سازماندهی عمودی محتوای کتاب‌ها مناسب نبوده است. اهمیت حیطة عاطفی به حدی است که عدم توجه لازم به آن موجب شکست در تربیت صحیح اقتصادی دانش‌آموزان می‌شود. توجه به این حیطة موجب ایجاد انگیزه و علاقه لازم در دانش‌آموزان برای درگیر شدن در فعالیت‌های یادگیری می‌شود و در نتیجه به تحقق اهداف سایر حیطة‌ها یاری می‌رساند.

نتایج پژوهش برای سؤال سوم بیانگر آن بود که در مجموع تعداد ۴۵ مورد (متن، تصاویر و مضمون) به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در حیطة مهارتی اشاره شده است که توجه بسیار اندکی را نسبت به این حیطة نشان می‌دهد. از این تعداد، ۱۰ مورد (۲۲/۲۲ درصد) به پایه سوم، ۱ مورد (۲/۲۲ درصد) به پایه چهارم، ۴ مورد (۸/۸۹ درصد) به پایه پنجم و ۳۰ مورد (۶۶/۶۷ درصد) به پایه ششم اختصاص دارد. در حیطة مهارتی مؤلفه‌ی به کار بستن آموخته‌های اقتصادی در زندگی واقعی با ۱۶ مورد (۳۵/۵۵ درصد) از بیشترین و مؤلفه‌ی توانایی انجام کارهای تولیدی با ۳ مورد (۶/۶۷ درصد) از کمترین فراوانی برخوردار بوده‌اند. در این حیطة نیز نامناسب بودن سازماندهی عمودی محتوای کتاب‌ها، قابل مشاهده است. اگر تربیت اقتصادی تنها محدود به ارائه مفاهیم و اطلاعات دانشی شود، دیگر نمی‌توان انتظار تحقق اهداف آموزشی را از محتوای کتاب‌های درسی داشت. در تربیت اقتصادی دانش‌آموزان علاوه بر آن که به حیطة دانشی باید توجه لازم صورت گیرد، باید به حیطة مهارتی نیز که ناظر به انجام فعالیت و عمل دانش‌آموزان و به عبارت دیگر به اجرا در آوردن آموخته‌هایشان است، توجه لازم و کافی صورت گیرد. توجه برنامه درسی به ابعاد سه‌گانه مذکور موجب خواهد شد که یادگیرنده با مجموعه کاملی از شناخت‌ها، عواطف مثبت و همچنین مهارت‌های عملی لازم برای تحقق اهداف برنامه درسی اقتصادی مجهز شود. در واقع محتوایی در تربیت اقتصادی مؤثر است که ابعاد سه‌گانه دانشی، عاطفی و مهارتی را در خود داشته باشد [۳۳].

از آنجایی که اقتصاد تقریباً همه جنبه‌های زندگی اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مربیان حوزه اقتصاد معتقدند که تدریس مفاهیم و ایده‌های اقتصادی به

محتوا برای ارائه محتوا در این زمینه مد نظر قرار گرفته شود.

منابع

۱- فاضل قانع، حمید(۱۳۸۸). «آینده پژوهی و جامعه مطلوب اسلامی». مجله معرفت فرهنگی اجتماعی، سال اول، شماره ۱، صص: ۴۵-۶۸.

2- Mustafa, S & Osmangolu, A.E.(2015). *Analysis on inclusion of social studies economy concepts in coursebooks*. Educational Research and Reviews, Vol.10, No.13, pp. 1861-1875.

3- Ferreira, Al & Varum, C. (2012). *Assessing Economic Knowledge in Elementary Grades*. Paper submitted to the XXI Meeting of the Economics of Education Association, Porto, Portugal.

۴- صادقی، رسول؛ امرایی، یوسف؛ چاه ستار، مجتبی و عباسی، عفت(۱۳۹۲). «تغییر در برنامه درسی بر مبنای آینده پژوهی». مجموعه مقالات همایش ملی تغییر در برنامه درسی دوره‌های آموزش و پرورش، دانشگاه بیرجند، صص: ۳۰۳-۳۰۲.

۵- مجلل چوبقلو، محمد علی(۱۳۸۷). «تحلیل برنامه درسی اجرا شده‌ی مقطع ابتدایی نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران از بعد شهروندی». پژوهشنامه تربیتی، سال پنجم، شماره ۱۷، صص ۹۶-۶۷.

۶- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش(۱۳۹۰)، تهران: وزارت آموزش و پرورش

7- Varum, C; Ferreira, A and Breda, A. (2013). *Economics Education Research: Theoretical Foundations and Empirical Research, Directions and Trends in the Past Decades*. Journal of Social Science Education, Vol.12, No.2, pp: 79 – 86.

8- Anthony, K.V; Smith, R.C and Miller, N.C. (2014). *Preservice elementary teachers' economic literacy: Closing gates to full implementation of the social studies curriculum*. The Journal of Social Studies Research, Vol.39, No.1, pp: 29-37.

۹- موسی‌زاده، زهره؛ عظیم‌زاده اردبیلی، فائزه و صنعتی، فاطمه(۱۳۹۴). «کاربست مؤلفه‌های حوزه توزیع تربیت اقتصادی در نظام آموزش و پرورش مبتنی بر آموزه‌های اسلامی». دوفصلنامه علمی ترویجی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، سال سوم، شماره ۵، صص ۲۰-۵.

شود. در هر سه حیطه دانشی، عاطفی و مهارتی ابتدا محتوا و مطالب آسانتر در پایه سوم و به تدریج مطالب پیچیده‌تر در پایه‌های بالاتر در کتاب گنجانده شود. همچنین با نظر به اجرای تربیت صحیح اقتصادی، پیشنهاد می‌شود که هر سه حیطه‌ی یاد شده تا حد امکان در انتخاب و سازماندهی محتوا، یکسان مورد توجه قرار گیرند.

بر اساس یافته‌های سؤال اول پژوهش پیشنهاد می‌شود اولاً اصول سازماندهی عمودی محتوا برای حیطه دانشی در کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی مراعات گردد. دوماً به برخی از مفاهیم مانند کمیابی و انتخاب، پس‌انداز، هزینه، کارآفرینی، منابع انسانی، سود و زیان، بودجه، درآمد و صرفه‌جویی که در عین اهمیت آنها در تربیت اقتصادی توجه کمی به آنها صورت گرفته است، بیشتر مورد توجه قرار گیرند. در پایه سوم به مفاهیم کمیابی و انتخاب، کارآفرینی، سود و زیان، بودجه، تجارت و بازرگانی؛ در پایه چهارم به مفاهیم کمیابی و انتخاب، کارآفرینی، سود و زیان، بودجه، صنعت، منابع انسانی، صرفه‌جویی، تجارت و بازرگانی؛ در پایه پنجم به مفاهیم پس‌انداز، منابع انسانی، بازار و قیمت، کارآفرینی، سود و زیان، بودجه؛ و در پایه ششم به مفاهیم کارآفرینی، سود و زیان، بودجه، منابع انسانی و هزینه توجه بیشتری صورت گیرد.

بر اساس یافته‌های سؤال دوم پژوهش پیشنهاد می‌شود اولاً حیطه عاطفی به طور کلی بیشتر مورد توجه قرار گیرد. به عبارت دیگر مطالب بیشتری در ارتباط با هر یک از مفاهیم و مؤلفه‌های آن که در پژوهش ذکر شده است، در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی هر چهار پایه تحصیلی گنجانده شود؛ زیرا بجز دو مؤلفه‌ی توجه و تشویق به همکاری و تشویق به صرفه‌جویی و قناعت که به نسبت سایر مؤلفه‌ها بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند، دیگر مؤلفه‌ها نیازمند توجه بیشتری هستند. دوماً اصول سازماندهی عمودی محتوا برای حیطه عاطفی در کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی مراعات گردد.

بر اساس یافته‌های سؤال سوم پژوهش از آنجا که حیطه مهارتی به عنوان یکی از مهمترین حیطه‌های تربیت اقتصادی بسیار کم مورد توجه قرار گرفته و نیز همانند سایر حیطه‌ها محتوای ارائه شده برای آن از اصول سازماندهی عمودی محتوا برخوردار نبوده است، پیشنهاد می‌شود در هر چهار پایه تحصیلی، تمامی مؤلفه‌های این حیطه به ویژه مؤلفه‌ی توانایی انجام کارهای تولیدی بیشتر مورد توجه قرار گیرند و همچنین اصول سازماندهی

- graduate school of the University of Alabama.
- ۲۰- علیپور، فاطمه؛ ناطقی، فائزه و فقیهی، علیرضا (۱۳۹۶). «جایگاه تربیت اقتصادی مبتنی بر اخلاق اسلامی در محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی ایران: بررسی وضعیت موجود و ارائه راهکارهایی جهت تحقق وضعیت مطلوب». پژوهش‌های اخلاقی، سال هشتم، شماره ۱، صص ۱۳۰-۱۰۷.
- ۲۱- شادفر، نیلی و قاسمی (۱۳۹۶). «بررسی میزان توجه به شاخصهای اقتصادی سبک زندگی مبتنی بر توسعه اسلامی- ایرانی در محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی و شیوه آموزش معلمان». رویکردهای نوین آموزشی، سال دوازدهم، شماره ۲، صص ۹۷-۷۷.
- ۲۲- بصیرتی برزکی، زهرا (۱۳۹۵). «مطالعه تطبیقی اهداف اقتصادی- حرفه‌ای سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت ایران و نظام آموزشی ژاپن (MEXT) در مقطع ابتدایی و راهکارهای اجرایی آن». پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه الزهراء، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.
- ۲۳- علیزاده کتنلوئی، لیلا (۱۳۹۲). «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ریاضی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی». پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، دانشکده علوم انسانی.
- ۲۴- فاتحی، حسینعلی (۱۳۹۰). «بررسی مفاهیم شغلی موجود در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی تحصیلی چاپ ۸۹ و مقایسه آنها بامشاغل موجود در جامعه». پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.
- ۲۵- پیغامی، عادل و تورانی، حیدر (۱۳۹۰). «نقش برنامه درسی اقتصاد در برنامه تعلیم و تربیت رسمی و عمومی دنیا، ارائه یک برنامه عمل برای یک برنامه درسی مغفول». فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال نهم، شماره ۳۷، صص ۵۲-۳۲.
- 26- Opletalová, A. (2015). Financial Education and Financial Literacy in the Czech Education System. Social and Behavioral Sciences, Vol.171, pp: 1176 – 1184.
- 27- Ivković, Ž. (2013). *Learning economics: content analysis of textbooks for lower grades of elementary school*. Učenje za poduzetništvo, Vol.3, No.2, pp: 202- 214.
- ۲۸- عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمد سعید؛ فقیهی،
- 10- Walstad, W.B. & Watts, M. (2015). *Perspectives on Economics in the School Curriculum: Coursework, Content, and Research*. The Journal of Economic Education, Vol.46, No.3, pp: 324-339.
- ۱۱- صافی، احمد (۱۳۹۲). «آموزش و پرورش ابتدایی، دوره اول و دوم متوسطه». چاپ دهم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
- 12- Bushati, D. (2010). *Economics Understanding Of Albanian High School Students: Factors Related To Achievement As Measured By Test Scores On The Test Of Economic Literacy*. Submitted to the Department of Curriculum and Teaching and the Faculty of the Graduate School of the University of Kansas In partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy .
- ۱۳- سیدی، بتول؛ درتاج، فریبرز و جلالی، عبدالمجید (۱۳۹۰). «بررسی پیام‌ها و مفاهیم اقتصادی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی». فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال شانزدهم، شماره ۴۹، صص ۶۹-۳۵.
- 14- Council for Economic Education. The United States Department of Education, New York, 2010
- 15- Grimes, P.W & Millea, M.J. (2011). *Economic Education in Post-Soviet Russia: The Effectiveness of the Training of Trainers Program*. The Journal of Economic Education, Vol.42, No.2, pp: 99-119.
- 16 - Roos, V; Chiroro, P; van Copenhagen, C; Smith, I; van Heerden, E; Abdoola, R.E; Robertson, K; Beukes, C. (2005). *Money adventures: Introducing economic concepts to preschool children in the South African context*. Journal of Economic Psychology, Elsevier, Vol.26, No.2, pp: 243-254.
- 17- Rodgers, Y.V; Hawthorne, S & Wheeler, R. (2007). *Teaching Economics through Children's Literature in the Primary Grades*. Rutgers University Project on Economics and Children Working Paper Series.
- 18- Meszaros, B.T.; Evans, S. (2010). It's Never Too Early: Why Economics Education in the Elementary Classroom. Social Studies and the Young Learner, Vol.22, No.3, pp: 4-7.
- 19- Staubs, m.o. (2007). *Economics education: attitudes and practices of elementary and middle grade teacher candidates*. Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy in the department of elementary education in the

ابوالحسن و شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰). «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی». اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، شماره ۲، صص ۱۹۸-۱۵۱.

۲۹- بخشی، حامد (۱۳۸۵). «تحلیل محتوای نمودهای دینی در آثار سینمایی جشنواره رویش ۱۳۸۴ مشهد»، حوزه هنری خراسان رضوی

۳۰- سیف، علی اکبر (۱۳۹۰). «روانشناسی پرورشی نوین». تهران: انتشارات دوران.

۳۱- امامی، محمد (۱۳۹۵). «نگاهی قرآنی به نقش الگو در تربیت اقتصادی فرزندان». آموزه‌های قرآنی، شماره ۲۳، صص ۷۹-۱۰۶.

۳۲- قاسم‌پور مقدم، حسین (۱۳۹۳). محتوا، انتخاب و سازماندهی آن. دانشنامه برنامه درسی.

۳۳- سبحانی‌نژاد، مهدی و همایی، رضا (۱۳۸۴). «میزان توجه به نگرش فرهنگ کار در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی کشور». پژوهش‌های آموزش و یادگیری (دانشور رفتار)، سال دوازدهم، شماره ۱۵، صص ۲۰-۱.

34- Sherraden, M; Johnson, L; Guo, B and Elliott, W. (2011). *Financial Capability in Children: Effects of Participation in a School-Based Financial Education and Savings Program*. Journal of Family and Economic Issues, Vol.32, No.3, pp: 385-399.

۳۵- صالحی عمران، ابراهیم؛ چهارباشلو، حسین و هاشمی، سهیلا (۱۳۸۹). «بررسی مقایسه‌ای مؤلفه‌های فرهنگ کار در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و روش تدریس مربیان». پژوهش‌های آموزش و یادگیری (دانشور رفتار)، سال هفدهم، شماره ۴۲، صص ۱۹۴-۱۷۳.

36- Deplazes, Svetlana P. (2014). *Economics within Social Studies: A Comparative Analysis of Student Performance on the 2012 Kansas History-Government Assessment*. Submitted to the graduate degree program in the Department of Curriculum and Teaching and the Graduate Faculty of the University of Kansas in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy.